

Od dedičstva globalizácie ku globalizácii dedičstva

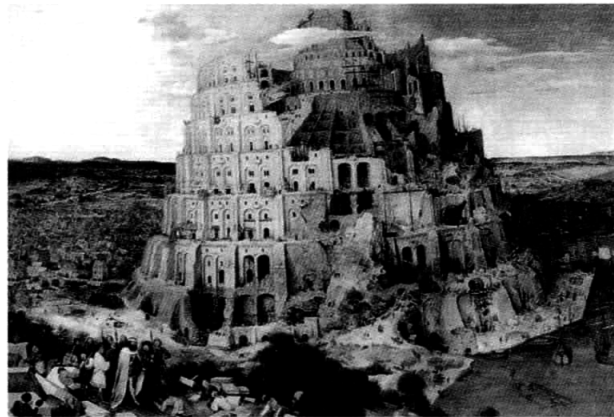
Globalizácia je jedným z mnohých fenoménov posledných desaťročí. V akosi nebývalom rozsahu zaplňa verejný život opticky (v médiách), ako aj obsahovo, v rámci „závažných“ tém vedcov, umelcov, politikov, štátnikov. Na viacerých úrovniach a v rozličných formách. Neúčinný, a predovšetkým nezmyselný boj proti globalizácii odčerpáva množstvo energie, času a prostriedkov. Často bez toho, aby sme poznali pôvod, dôvod a dosah spomínaného javu. Vieme dosť o podstate globalizácie, (resp. „globalizácie“)? Je ONA dôsledkom prirodzenej expanzie určitých javov, alebo produktom agresívneho „exportu“ niekedy aj úzkych komerčných záujmov, prípadne štátno-politických cieľov? Globalizácia ako strašiak znepokojuje predovšetkým postkomunistické štáty, pripisujú sa jej takmer fatálne „zásluhy“ za rast nezamestnanosti, drogovej alebo inej závislosti, kriminality, ako aj ďalších negatívnych javov. Nejde však vo väčšine prípadov skôr o zakrývanie vlastných zlyhaní, o ospravedlnenie nedostatkov prameniacych v neschopnosti a nepripravenosti? Pretože globalizácia v rôznej intenzite a formách tu vždy bola, vo svojej prapodstate je staršia ako ľudstvo samo. Nie síce v deformovanej podobe, ktorú si servírujeme už takmer denne. A keďže v tomto príspevku má ísť (aj) o kultúrne dedičstvo, nevyhne sa aspoň krátkej exkurzii do minulosti. Čo môže byť, aspoň čiastočne, aj dôvodom k pátraniu po začiatkoch a základoch globalizácie.

Globalizácia sa v súčasnosti vníma ako celosvetové nebezpečenstvo, podobne ako globálne otepľovanie alebo svetový terorizmus. Treba si však uvedomiť, že v histórii spoločnosti nejde o nový proces. To „iba“ virtuálne zmenšovanie sveta prináša jeho nové formy a dimenzie. Samotný pojem „globalizácia“ môže mať viacero významov, treba si preto jeho obsah hneď v úvode vymedziť. Samozrejme, bez licencie na všetky škály, odtiene farieb a registre. Ekonom vidí obsah, prejavy a výstupy globalizácie viac alebo menej rozdielne od sociológa. A sociológ v diskusii so psychológom sotva zdieľajú zhodné názory, no z prípadu na prípad sa môžu zjednotiť na globálnom stanovisku, t. j., že je to pliaga posledných desaťročí. Prínajmenšom od vynájdenia internetu alebo satelitného vysielania. Názor politika je zväčša v „spektre farieb“ jeho straníckeho trička, s prihliadnutím na očakávanie voliča. Pravicový politik dlhodobo nadbieha „globalizácii“ stotožňovanej s rozvojom svetovej ekonomiky, aby potom, najmä počas predvoleb-

ných kampaní, urobil v strachu o preferencie „salto mortale“. Nahodí rúcho „demokrata“ hlásajúceho sociálny štát, prípadne to „vylepší“ nejakou „národnou šiltovkou“. Hlučný národniar vytrvalo spieva, že „cudzie nechceme, svoje si nedáme“, aby v závetrí toho realizoval úplný opak. A občan, volič, raz ocení, že vláda nedovolí predaj štátneho majetku do zahraničia, potom ospravedlní tých, ktorí „svoj“ majetok predajú práve tomu zahraničiu. Nakoniec zatlieska prílivu zahraničného kapitálu. Vraj, čo sa dá robiť, treba položiť obeť na oltár „globalizácie“, ktorá preniká nielen do úrodných slovenských údolí a nív, ale priamo do obývačiek.

Čitateľ mi môže zazlievať, že som, nebodaj, odbočil. Treba si však uvedomiť, že každá významná téma skôr či neskôr skončí v rukách politikov. Chcel som len naznačiť, aké rôzne javy, produkty a dôsledky možno skryť pod „dáždnik“ globalizácie. Pritom je zrejme, že tu o globalizáciu v pravom ani prenesenom význame nejde. Globalizácia je v podstate pozitívny proces. Je nevyhnutným začiatkom vnímania a poznávania sveta, ktorého základom je jednota celku. Jednotu vesmíru reflektujeme nedostatočne, lebo sme príliš hlboko ponorení do pozemských starostí. Je to daň za fetišizovanie hmoty na úkor kvality ľud-

Babylonská veža (napr. podľa predstáv Pietra Bruegela) je odkvový symbol chaosu, neporiadku a zmätku. Paradoxne, v boji proti globalizácii v jazykovej kultúre je dnes takýto „babylon“ príkladom ochrany jazykovej rozmanitosti. Foto: archív redakcie

Napriek prislúšnosti k jednému náboženstvu, v tomto prípade kresťanstvu, majú chrámy v rôznych oblastiach Európy svoje osobitné črty. Príkladom sú stavby zo Slovenska (Kostoľany pod Tribečom, obr. hore), Chorvátska (Baška Voda, obr. dolu) a gréckych ostrovov (s. 317 dolu). Foto: J. Liptay a archív redakcie

ského ducha. Pritom jeden „projektil“ z vesmíru, o niečo väčší ako meteority, ktoré doteraz zasiahli našu Zem, môže ukončiť každé naše pachtenie sa za „pokrokom“.

Keďže sa budem zaoberať globalizáciou vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu, sotva môžem opomenúť dedičstvo globalizácie. Nie je mojím cieľom vnátrať sa do prvoepochiatkov histórie ľudstva, nedá mi však

nespomenúť jednu známu biblickú „udalosť“. Je to, paradoxne, príklad antiglobalizácie. Starozákonný príbeh hovorí o babylonskej veži, pri stavbe ktorej údajne nastalo pomätenie jazykov. Tým vznikli základy mnohých národov a kmeňov. Zrejme by to nestálo za zmienku, keby v súčasnosti viaceré krajiny nevyhlásili „mobilizáciu“ proti zániku jazykov malých národov a etnických skupín. Pritom z likvidácie tejto jazykovej rozmanitosti mnohí obviňujú práve globalizáciu. Na poplach dokonca bije aj veľké Francúzsko. Rôznorodosť jazykov je obrovským kultúrnym dedičstvom ľudstva. Dnes azda ani niet kultúrneho človeka alebo národa, ktorý by nechápal zmysel záchrany tohto fenoménu. Nielen UNESCO či Rada Európy robia pre ochranu jazykovej rozmanitosti konkrétne kroky. Na druhej strane sa však vynára potreba univerzálneho jazyka, ktorým by sa ľudstvo mohlo dorozumieť. Angličtina má v súčasnosti určite nebývalú popularitu, no kedysi značne rozšírená latinčina je mŕtva, esperanto živorí, takže návrat „predbabylonskej“ jednoty jazyka zrejme tak skoro ľudstvu nehrozí.

Ako som už naznačil, definícia pojmu „globalizácia“ je veľmi zložitá. Dovolím si aspoň (*pars pro toto*) vymedziť, čo za globalizáciu nemienim považovať. V prvom rade je to vzájomné obohacovanie, inšpirácia, pomocou ktorej procesy, javy a vzory získané od inej komunity možno tvorivo uplatniť vo vlastnom spôsobe života. Nejde o prax novú, funguje tisícročia. Napríklad Rimania čerpali od Grékov, a gréckej kultúre predchádzala egejská, krétska a mykénska. Neskorší vplyv antiky na kresťanskú Európu bol nesmierny, tiež prvky židovskej kultúry sú votkané do osnovy kultúrneho vývoja takmer všetkých jej regiónov. Expanzia inej kultúry nasávaním

a uplatnením cudzích vzorov prostredníctvom domácich tvorcov však nie je jediný spôsob. História našej planéty je bohatá na príklady kultúrnych vzorov, ktoré migrovali prostredníctvom násilia, vojen, kolonizácie a pod. Tam však sotva možno hovoriť o inšpirácii, skôr o diktáte. Votreclec nechal „kukučie vajce“ v podrobenej krajine a „kukučie mláďa“ bolo často také silné a rozpínavé, že prevälcovalo pôvodnú kultúru (jej

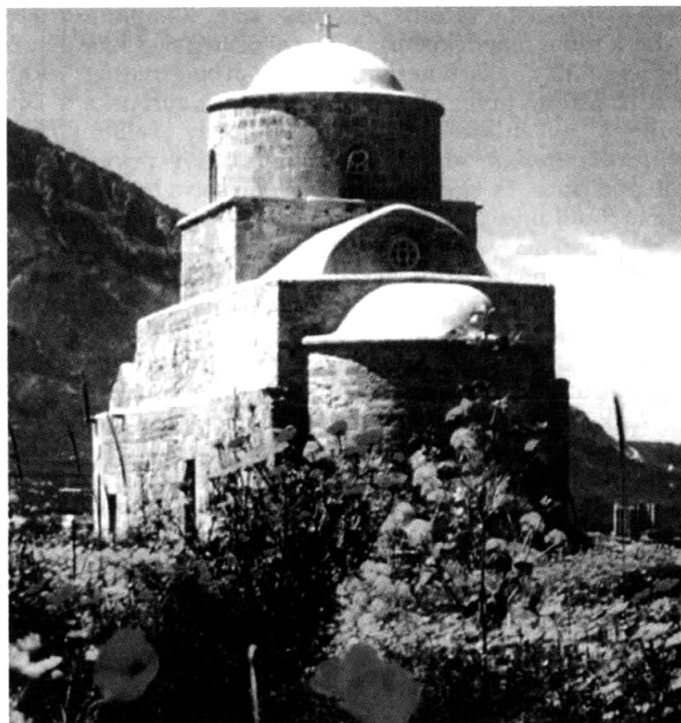
torzá objavili až archeológovia). „Starý svet“ regeneroval na rumoviskách pôvodných kultúr tzv. „Nového sveta“. Stredná a Južná Amerika: kresťanský kríž vztýčený ako výkričník. Na severe: rezervácie. Nuž, vitaj v zámorí, „kultúrna Európa“! To sa nenazýva globalizácia, ale invázia! A ako „bonus“ ešte nejaké križiacke ťaženia východným smerom. Kultúra šírená ohňom a mečom!

Podľa mňa je rozhodujúcim znakom globalizácie to, že sa šíri vďaka záujmu „odberateľa“. Tak v hmotnej, ako aj ideovej forme. Vnucovanie cudzej kultúry končí jej odmietnutím, dopyt po cudzích vzoroch ľahko nadobudne aj globálne rozmery. Spomeňme aspoň panelovú bytovú výstavbu. Na začiatku, kdesi v Holandsku a neskôr vo Francúzsku, bol dobrý zámer, no v socialistickom bloku rýchlo skĺzol do schematizmu (typizácie, unifikácie) obludných rozmerov. Paneláky sa tu globálne rozšírili, lebo občania iné možnosti uspokojenia potreby bývania prakticky nemali. Dnes to u nás mnohí kompenzujú malomeštiackym životným štýlom, výstavbou rodinných vil à la „podnikateľský barok“, prípadne tzv. alpského typu. Pritom existujú stáročné tradície aj pokiaľ ide o materiál, tvaroslovie či výtvarné dotvorenie, na ktoré sa zabúda... A hlinený dom na spôsob našej nabíjanice sa tu postaví ako „objav“ z Austrálie, zrub „dovážame“ z Tirolska alebo Švajčiarska. Detaily odkukané kdesi na španielskej riviére projektant „pristrihne“ presne na mieru „haciendy“, za ktorú by sa nemusel hanbiť ani miestny „Don Pedro“. Nie vždy to končí iba deformáciou vkusu, keďže sa implantujú aj technologické prvky, čo mnohokrát v našich zemepisných šírkach spôsobuje prevádzkové problémy alebo zbytočne vysoké náklady na energie a podobne. Možno toto hádzať iba na vrub akejsi globalizácie? Nie je to skôr výhovorka alebo zaklínadlo? Nebýva projektant často „Pilátom“, ktorý si umyl ruky tvrdiac, že to chcel stavebník? Tak ako odborníci nezvládli industrializáciu vidieka v 50. rokoch minulého storočia, podobne po r. 1989 nezachytili prudký nárast výstavby rodinných domov nielen na vidieku, ale ani na predmestiach a satelitoch veľkomiest.

Ak sa pred desiatkou rokov zmazávali špecifiká sídel kdekoľvek v strednej a východnej Európe zástavbou panelových sídlisk, dnes tento jav bujnie aj v rámci vý-

Globalizáciou je poznačený najmä turistický ruch, keďže honba za suvenírmi má podobné dimenzie vo všetkých krajinách. Ponuka sa prispôbuje dopytu, čím vzrastá predaj najmä nevkusných výrobkov, prevažne gýčov, bez ohľadu na prostredie, v ktorom sa obchod realizuje. Príklad z Karlovho mosta v Prahe je varovaním pred obrovským tlakom komercie aj v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva. Foto: J. Liptay

stavby rodinných domov. Novodobé getá s honosnými vilami zbohatlíkov za vysokými múrmi pripomínajú nevkus niektorých hollywoodskych hviezd aj spupnosť súdobých ruských gubernátorov a vlastníkov naftového a plynárskeho monopolu. Vytráca sa prívetivosť mestskej i vidieckej zástavby, donedávna rešpektujúcej okolité prostredie, terénny reliéf, orientáciu, materiál, tvaroslovie, detail, výtvarné prvky. Mestá a obce strácajú svoju identitu. A podobne sa postupne zbavujeme identity aj v iných oblastiach kultúrneho a spoločenského života. Je síce dobre, ak sa prvkami inej kultúry obohacujeme, či už v obliekaní, stravovaní, hudbe atď. Poľutovaniahodné však je, ak cudzie prvky prerastajú do masových rozmerov. Neinformovaný návštevník Slovenska potom môže získať falošný dojem, že našim národným jedlom je napr. pizza, hamburger a „čína“. „Fast & cool“ ženie občana k preberaniu lacných vzorov v rôznych sférach verejného, ale aj súkromného života. Ak k tomu pribudne unifikácia a „normalizácia“ rôzneho druhu, často bujnejúca najmä prostredníctvom exekutívy Európskej únie, menšie a málo sebavedomé komunity majú problém dôstojne obstáť a obhájiť svoju osobitosť. A pritom kúzlo Európy je predovšetkým v rozmanitosti kultúr jednotlivých národov a národností, v pestrosti tradícií a zvykov všetkých jej regiónov.

Je zrejmé, že zatiaľ niet jednotnej „európskej“ kultúry, aj keď sa objavili isté pokusy v niektorých sférach (napr. snahy vytvoriť „európsky film“ ako protíváhu k filmu americkému). Niet ani „európskej kultúrnej politiky“, aj keď nesporne sa časom bude musieť zrodiť. Možno práve preto, aby jednotná „európska kultúra“ nevznikla. Rôznorodý spoločný „šalát“, v ktorom možno identifikovať jednotlivé prvky a ingrediencie, by sme ešte „strávilí“, no sotva by niekomu chutil akýsi celoeurópsky „puding“, v ktorom by sa do jednej masy zlialo a spieklo všetko, bez možnosti rozpoznať pôvod jednotlivých zložiek. Ak doterajšie obavy z „globalizácie“ osobne vnímam skôr ako nedbalé vzdávanie sa svojbytnosti, teda hlúposť, slabomyseľnosť, až márnostatnosť, potom „utopenie sa v pudingu“ považujem za vážnu potenciálnu hrozbu.

Ak kultúru vnímame len ako určitú nadstavbu spoločnosti, dokonca akýsi zostatkový (nadbytočný?!) rezort, ohrozenie takého „prídavku“ nemusí mať pre našu existenciu zásadný význam. Lenže kultúra je v pravom zmysle slova celkový spôsob života spoločnosti, jej likvidáciou ohrozujeme nielen rôznorodé dimenzie nášho bytia, ale aj sám život. Prejav kultúry závisia od každodenného spôsobu života jednotlivcov a občianskych komunít. Beda, ak sa do tohto procesu primerane nepremietnu prejavy a skúsenosti minulých generácií. Práve kultúrne dedičstvo má v procese globalizácie

nenahraditeľnú úlohu, lebo je dokumentom vývoja spoločnosti, jej historických a kultúrnych súvislostí. Bez poznania týchto dimenzií by hrozilo objavovanie dávno objaveného, opakovanie chýb, ktorým ľudský rod už mnohokrát čelil. Lebo kto sa nepoučí z minulosti, zrejme ju musí znovu, možno aj opakovane, prežiť. A vývoj ukazuje, že človek je v mnohom nepoučiteľný. „Kartágo musí byť zničené!“ – znelo rímskym senátom. Koľko „púnskych vojen“ ešte ľudstvo čaká, aby pochopilo, že ničenie cudzej kultúry ničí aj podhubie vlastnej?

Povinnosťou kultúry je však chrániť jedinečnosť kultúrnej dimenzie nielen spoločnosti alebo občianskej komunity, ale kultúrneho prejavu každého jednotlivca. Práve v procese globalizácie sú produkty a prejavy kultúry nenahraditeľné, sú atribútom skutočnej slobody jednotlivca a záujmových skupín občanov. Etnických, náboženských, vzdelanostných a pod. Sú podmienkou spoločenského styku v domácom, medzinárodnom i globálnom meradle. Ak je trh a voľný pohyb tovarov a služieb nositeľom globalizácie, potom tvorivosť, umenie, tradície, ochrana kultúrnych hodnôt sú jej protívahou. Rozpínavosť bezduchej komerčnosti môže zabrzdiť predovšetkým kultúra, v ktorej kultúrne dedičstvo musí mať dôstojné miesto. Ak budeme globalizáciu vnímať ako jav negatívny (aj keď o opodstatnenosti takéhoto tvrdenia mám závažnú pochybnosť), môžeme jej čeliť predovšetkým vzdelaním, kultúrnosťou, rastom sebavedomia jednotlivcov a celej spoločnosti. Keby sme pripustili, že globalizácia je čosi ako infekcia alebo epidémia, potom „vakcinácia“ kultúrou je tým najlepším a najúčinnjším prostriedkom. Nuž a medzi najlepšie medikamenty v liečbe kultúrou patri predovšetkým kultúrne dedičstvo.

Jaroslav Liptay

Errata

V čísle 5/2006 v rubrike Tribúna sme uverejnili článok J. Lengyela Chránené vtáčie územia: pre a proti (Bude navrhované CHVÚ Dunajské luhy novou možnosťou pre ochranu prírody?). Obrázok hláholky severskej na s. 272 v strede pochádza z internetového zdroja, jeho autorom nie je P. Kalivoda. Neuviedli sme tiež adresu autora článku: Mgr. Jozef Lengyel, Správa CHKO Dunajské luhy, Korzo Bélu Bartóka 789/3, 929 01 Dunajská Streda. Čitateľom i obom autorom sa ospravedlňujeme.

Redakcia